

صورت‌بندی و ظرفیت‌های جریان‌های شیعی در جمهوری دموکراتیک کنگو

سید محمد ذوالفقاری^۱

چکیده

ایده اصلی این نوشته پاسخ به این سوال است که، وضعیت جریان‌ها، گرایش‌ها و سمت و سوی جامعه شیعی در کشور جمهوری دموکراتیک کنگو چگونه است؟ برای پاسخ به این پرسش ابتدا با تکیه بر مطالعات میدانی مختصات جامعه شیعی در این کشور از وجوه مختلف تبیین شده است؛ طبق یافته این نوشته جامعه شیعی در کشور کنگو شامل اقلیت‌های نژادی مختلف است، که به شکلی ناهمگون و جزیره‌ای در بستری غیر متعصب و غیر متصلب به نحوی غیر محسوس و کاملاً مرزبندی شده زندگی می‌کنند؛ که در صورت تقویت ارتباطات داخلی و غلبه بر جزیره‌ای عمل کردن می‌توانند در ابعاد مختلف اجتماعی بازیگران مؤثری باشند. نگارنده ضمن تحلیل و آسیب‌شناسی جریان‌ها، براساس تجارب، مشاهدات میدانی، مصاحبه‌ها و اسناد راهکارهایی را برای ارتقای وضعیت عمومی شیعیان در جهت بهره‌گیری حداکثری از توانمندی‌های درونی و بیرونی در کشور کنگو پیشنهاد داده است.

واژگان کلیدی: آفریقا، کنگو دموکراتیک، اسلام، تشیع، شیعیان مهاجر، شیعیان کنگوله.

---

۱ - معاون پژوهش پژوهشگاه بین‌المللی جامعه المصطفی (ص) - Mohammad.zolfagari@gmail.com

۱. مقدمه

قاره آفریقا بستری متنوع از مردمان، فرهنگ‌ها، بسترهای اکولوژی و تجربیات تاریخی است که در آن اقوام سیاه‌پوست، اقلیت‌های آسیایی، سفیدپوستان و اعراب در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند. کنگوی دموکراتیک با وسعت ۲۳۴۴۸۵۸ کیلومتر مربع دومین کشور پهناور آفریقا و دهمین کشور بزرگ جهان به شمار می‌آید. کنگو در میان کشورهای قاره آفریقا دارای ویژگی‌های منحصر به فردی، همچون وسعت سرزمینی، جمعیت، منابع طبیعی سرشار، تنوع قومی و نژادی، تحولات سیاسی مؤثر بر همسایگان، سابقه مستعمراتی و جنگ‌های داخلی است؛ که این کشور را در جایگاه منحصر به فردی قرار داده است. کنگو پرجمعیت‌ترین کشور فرانسه زبان و پایتخت آن شهر کینشاسا نیز پرجمعیت‌ترین پایتخت فرانسه زبان دنیا است. وجود بیش از چهارصد قبیله، ده‌ها زبان و گویش متعلق به گروه‌های قومی با اعتقادات مذهبی و اقلیم‌های طبیعی متنوع که موجب تشکیل ۲۴ استان مختلف در این کشور شده از پیچیدگی‌های این کشور محسوب می‌شود. کنگو گهواره تمدن انسانی با میراثی ارزشمند است که مردمانش در طول تاریخ با تنوع فرهنگی خاص خود پذیرای ادیان بزرگ الهی بوده‌اند. پیروان دو دین بزرگ اسلام و مسیحیت عملاً کنگو را به نحوی نامحسوس میان خود تقسیم نموده و برای به دست آوردن سهم بیشتر تلاش می‌کنند.

کنگوی یکی از مهم‌ترین مراکز تجمع پیروان دین مسیح علیه السلام است و کلیسا برای تبلیغ و مسیحی‌سازی کنگو برنامه‌های ویژه‌ای داشته و دارد. تلاش مسیحیان در دوره استعمار برای مسیحی‌سازی کنگو که بخش مهم و پرجمعیت شرقی آن در گذشته مسلمان بوده‌اند و امروز نیز عمده مسلمانان این کشور در مناطق شرقی زندگی می‌کنند شاهدی بر این مدعا است. سابقه حضور مسلمانان اعم از شیعه و سنی اگرچه به لحاظ تاریخی همچون کشورهای مسلمان دیگر آفریقایی (شمال آفریقا) نیست؛ اما از آنجا که در محدوده جغرافیایی خاص و پهناوری قرار گرفته همواره مورد توجه جدی دو دین بزرگ اسلام و مسیحیت بوده و هست.

شیعیان در این کشور اجتماعی بسیار جوان محسوب می‌شوند که به دلایل مختلفی همچون: جدید بودن موضوع، عدم نگارش مقاله یا کتابی روشمند و علمی در مورد تشیع

در کنگو، ضعف عمومی اطلاعات و آمار از کشورهای آفریقایی و.. اطلاعات گسترده و موثقی از این گروه از شیعیان در دست نیست. براین اساس و با توجه به مزیت نسبی نگارنده (زیست مستمر پنج ساله در کنگو) هدف نگارنده از این پژوهش اولاً معرفی شیعیان ساکن در کشور کنگو، ثانیاً صورت‌بندی جریان‌های شیعی در این کشور و ثالثاً ارائه پیشنهاداتی در راستای ارتقای سطح پیروان اهل بیت علیهم السلام در جمهوری دموکراتیک کنگو است. طبیعتاً شیعیان در این کشور همچون مناطق دیگر دارای نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای خاص خود هستند که باید به منظور ارتقا، به دقت بررسی و تحلیل شوند. بنابراین نگارنده در این مقاله در تلاش است تا با بهره‌گیری از تجربیات شخصی، مشاهدات میدانی، مصاحبه و اسناد کتابخانه‌ای به این پرسش پاسخ دهد که: وضعیت جریان‌ها، گرایش‌ها و سمت و سوی جامعه شیعی در کشور جمهوری دموکراتیک کنگو چگونه است؟ نگارنده تلاش می‌کند با کمک از گونه‌شناسی، وضعیت‌شناسی و تحلیل وضعیت شیعیان در کنگو پیشنهادات و راهکارهایی برای ارتقای سطح ایشان ارائه دهد.

۲. پیشینه اسلام در کنگو دموکراتیک

پژوهش و سخن گفتن از اسلام در مورد سرزمینی مثل کنگو بسیار دشوار و پیچیده است. دلیل این سختی، از سویی به موانع موجود امروزی همچون نا امنی، عدم ثبت اطلاعات جمعیتی، عدم دسترسی به برخی مناطق در اثر نبود راه‌های مواصلاتی، و تعدد قبایل، زبان‌ها، آداب و عادات خاص و... از سوی دیگر به عدم ثبت وقایع تاریخی، عدم وجود منابع تحقیقی و پژوهشی، از بین رفتن یا به تعبیری درست‌تر از بین بردن و نابودکردن سوابق فرهنگی، تاریخی و مذهبی این کشور به وسیله استعمارگران بلژیکی باز می‌گردد. با این وجود ورود اسلام به سرزمین کنگو براساس مستندات قابل اعتماد تاریخی به اواخر قرن ۱۸ میلادی هم زمان با حکومت حکام عمانی بر زنگبار و بخش‌هایی از تانزانیا باز می‌گردد. آنچه مسلم است اولین مسلمانانی که وارد کنگو شده‌اند تجار و بازرگانانی بوده‌اند که از طریق تانزانیا قصد تجارت با مناطق شرقی کنگو را داشته‌اند.

گسترش اسلام در تانزانیا در دو دوره مشخص صورت پذیرفته است: دوره نخست از قرن اول تا پیش از قرن سیزدهم هجری است. در این دوره بتدریج تعداد زیادی مهاجر

مسلمان عرب در جزایر نزدیک به ساحل و منطقه ساحلی شرق آفریقا، که به سرزمین زنج‌ها معروف است ساکن شدند. دوره دوم گسترش اسلام در تانزانیا و شرق آفریقا که بر کنگو مؤثر افتاد، به توسعه سرزمینی حکام عمانی در پایان قرن هفدهم و آغاز قرن هجدهم باز می‌گردد. این امر باعث شد مسلمانان ساحل نشین آفریقایی با کمک اعراب عمانی، پرتغالی‌های استعمارگر را که در آن زمان در مناطق شرق آفریقا نفوذ داشتند را سرنگون کنند. همین امر در سده هجدهم موجب شد تا منطقه زنگبار یکی از استان‌های عمان گردد. سعید بن سلطان، پادشاه عمان، در ۱۸۳۲ زنگبار را به جای مسقط، پایتخت خود اعلام کرد.

اعراب عمانی به تدریج نفوذ سیاسی خود را تا پایان قرن نوزدهم هنگامی که استعمارگران اروپایی برای بار دوم به ساحل شرقی آفریقا پا گذاشتند، افزایش دادند. عمانی‌ها ضمن سلطه سیاسی بر مناطق ساحلی، با برقراری مناسبات تجاری و اجتماعی و خانوادگی با مردمان نواحی داخلی، نفوذ خود را در این مناطق افزایش دادند و امکان گسترش اسلام را فراهم آوردند. همان‌گونه که اشاره شد مسلمانانی که نخستین بار در قرن شانزدهم میلادی به سرزمین اصلی تانزانیا راه یافتند، عمدتاً از اعراب و اقلیتی از ایرانیان بودند. بازرگانان ایرانی که بیشتر شیرازی بودند، در جزیره زنگبار و مناطق ساحلی سرزمین اصلی ساکن شدند و همانند اعراب با زنان بومی ازدواج کردند؛ بر اثر آمیزش نژادی ایرانیان و اعراب با بومیان، فرهنگ و زبان جدیدی به نام سوایلی پدید آمد. عبور تجار مسلمانان سواحیلی زبان از دریاچه تانگانیکا به منظور تجارت با ساحل غربی این دریاچه اولین حضور مسلمانان در کنگو دموکراتیک است. آثار برجای مانده از آن دوره اعم از آثار تاریخی همچون ابنیه و مساجد معدود^۱ و آثار فرهنگی و اجتماعی بیان‌گر حضور اسلام با تنوعی از عناصر صوفیانه با بن‌مایه‌های فرهنگ عربی-ایرانی در این مناطق است؛ مراسم‌های ویژه صوفیان، رواج اصطلاحاتی همچون درویش، مرید، خلیفه، خرّقه، زاویه و... کثرت اسامی همچون شیراز، ام شیراز، حسن، حسین، زهرا، سکینه و صادق، شیوه قرائت قرآن، اهتمام به برگزاری مولد النبی (ص)، دعا خوانی و برگزاری مجالس ذکر به مانند صوفیان و طریقت‌ها،

---

۱ - عمده مساجد این دوره در دوران استعمار بلژیکی‌ها به وسیله مبلغان تشریحی مسیحی منهدم یا تبدیل به کلیسا شده است.

آداب و رسوم متأثر از فرهنگ ایرانی همچون معماری خانه‌های دارای اندرونی و بیرونی از شواهد این ادعا است.

تاریخ مستند و مکتوب اسلام در کنگو به دوران حکومت حاکم مناطق شرقی کنگو در اوایل قرن ۱۹ میلادی اشاره دارد. در سال ۱۸۸۴ میلادی حاکمی مسلمان و دورگه از مادری عرب و پدری کنگوله به نام *tippo- tipo* تیپوتیپو (با نام اسلامی: حامد بن محمد بن جمعه بن رجب المرجب) که شریک تجاری حکام عمانی در زنگبار بود در مناطق شرقی کنگو حکومتی وابسته به حکام عمانی ایجاد کرد؛ به نام دولت اسلامی (با وجود آنکه خود او مدعی این نام نبود اما در تاریخ کنگو برای حکومت و مناطق تحت نفوذ او نام دولت اسلامی به کار برده می‌شود). هم‌زمان با حکومت و زمامداری *tippo- tipo* در مناطق شرقی که به مناطق مانی یما مشهور است؛ در پی تحولات انقلاب صنعتی از سال ۱۸۶۰ اروپائیان استعمارگر برای دست‌اندازی بر سرزمین‌ها و منابع جدید راهی سرزمین‌های دیگر شدند.

استعمارگران بلژیکی اولین اروپائینی بودند که خود را به سواحل غربی کنگو در ساحل اقیانوس اطلس رساندند. بلژیکی‌ها با استعمار مناطق غربی کنگو نام دولت مستقل کنگو *État indépendant du Congo* را بر آن نهادند. سفرهای اکتشافی مشهورترین جستجوگر استعمارگر انگلیسی به نام *Henry Morton Stanley* نشان‌داد مناطق شرقی کنگو یعنی همان مناطق تحت حاکمیت تیپوتیپو سرشار از منابع ارزشمند طبیعی مانند طلا، مس، الماس... است؛ که دولتی بسیار ضعیف بر آن حکومت می‌کند.

براساس شواهد تاریخی *Henry Morton Stanley* در سال ۱۸۷۶ در مانیما با *tippo- tipo* ملاقات کرد. پس از دریافت گزارش‌های استانیلی به وسیله لئوپولد دوم پادشاه بلژیک وی را تشویق کرد که در سال ۱۸۸۷ میلادی با حمله به مناطق شرقی به حکومت و حیات دولت کنگوی شرقی به رهبری *tippo- tipo* پایان داد. پس از سلطه نظامی بلژیکی‌ها بر مناطق شرقی به منظور شکستن مقاومت‌ها و قیام‌های احتمالی و در پی سیاست توسعه مذهبی کلیسا هیئت‌های تبلیغی و تبشیری مسیحی با اتکا به نیروهای نظامی از سال ۱۸۹۳ راهی مناطق شرق کنگو شدند. در دوره سلطه لئوپولد دوم پادشاه بلژیک،

کنگو شاهد سیاه‌ترین مقاطع تاریخی خود است؛ کشتارها، تبعیدها، برده‌گیری و قطع عضو انسان‌ها در این دوره گوشه‌ای از تاریخ سیاه این دوره است. براساس اسناد اعم از مکتوبات، تصاویر ثبت شده به وسیله استعمارگران و شاهدان در این دوره بیش از ۱۰ میلیون کنگوله جان خود را از دست دادند.

۳. جریان‌های شیعی در کنگو

سابقه و تأثیر تشیع اثنی‌عشری در تاریخ کنگو را در دو مرحله می‌توان مورد توجه قرار داد. اولین دوره حضور مربوط است به تجار شیرازی در زمان حکومت عمانیان در مناطق شرقی کنگو، که در اثر ارتباطات آنها با بومیان در سطوح دینی و اجتماعی آثاری هرچند بسیار کم رنگ برجای مانده است، با وجود حضور برخی از شیعیان غیر بومی در مناطق شرقی اما اثر دینی و اجتماعی این ارتباطات آنقدر عمیق و مؤثر نبوده است که بتواند جریان ساز باشد. دومین دوره که منشأ آثار ماندگار و تا حدودی جریان ساز بوده است به دوره حضور شیعیان مهاجر هندی، پاکستانی و لبنانی در این کشور بازمی‌گردد. شیعیان هندی، پاکستانی و لبنانی با انگیزه‌های مختلف که عمدتاً اقتصادی و معیشتی بوده است پا به این سرزمین گذاشته‌اند. و به صورت طبیعی در اثر همزیستی با مردم کنگو منشأ آثار دینی و مذهبی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی شده‌اند.

۱-۳. شیعیان مهاجر هندی و پاکستانی

شیعیان هندی، پاکستانی و به تعبیری خاص‌تر شیعیان خوجه اثنی‌عشری اولین شیعیان مهاجر به سرزمین کنگو بوده‌اند. این مهاجران تقریباً در تمامی شهرهای کنگو به ویژه در کینشاسا، لومومباشی، گوما، کیکوئیت و کیسانگانی حضور دارند. قدمت حضور هندی‌ها و پاکستانی‌ها در کنگو به اوایل قرن بیستم برمی‌گردد که عمدتاً از کشورهای همسایه وارد آن شده‌اند، انگیزه‌های اقتصادی عمده دلیل حضور آنها در این سرزمین بوده است. این مهاجران در ابتدا در شهر کیسانگانی در مناطق مرکزی کنگو ساکن شدند و پس از موفقیت‌های اقتصادی در این شهر در دیگر مناطق خصوصاً پایتخت مستقر شدند.

از ویژگی‌های برجسته شیعیان مهاجر شبه قاره در کنگو می‌توان به امور ذیل اشاره نمود:

۱. التزام به اقامه نماز جمعه و جماعت؛

۲. اهتمام به بزرگداشت مناسبت‌های اسلامی و اهل بیتی؛

۳. توجه به تربیت دینی کودکان و نسل جدید براساس تعالیم دینی؛

۴. توجه جدی به موضوع تقلید و تبعیت از مرجعیت؛

این گروه از شیعیان در شهرهایی همچون کینشاسا، لومومباشی و کیسانگانی مسجد، امام باره و مدرسه قرآنی دارند؛ روحانیون مستقر پاکستانی و هندی که عموماً در حوزه‌های علمیه ایران (جامعه المصطفی) و عراق تحصیل کرده‌اند آن‌ها را اداره می‌کنند. بزرگان جماعت با اهتمام ویژه و با برنامه‌ریزی‌های منظم فرهنگی و آموزشی بر پایه تعالیم دینی سعی می‌کنند پرورش دینی صحیح در میان جماعت را تداوم بخشند.

این اهتمام از یک سو نشئت گرفته از روحیه دینی و معنوی در میان جماعت است و از سوی دیگر ناشی از این موضوع است که ایشان به این باور رسیده‌اند که برای تداوم حیات اجتماعی و قومی خود در کشوری بیگانه نیازمند حفظ و ساماندهی مداوم سازمان اجتماعی درونی خود براساس آموزه‌های مقبول عام اعم از دینی و ملی هستند و در این میان آنچه پرنفوذتر، مؤثرتر و مقبول‌تر است لایه‌های مذهبی هویت است؛ بنابراین گذشته از دلبستگی‌های دینی جماعت برای حفظ هویت خود نیازمند حراست، تقویت و انتقال مفاهیم اساسی هویت ساز خود است، که مهم‌ترین آن لایه باورهای اعتقادی براساس اسلام شیعی اثنی عشری است.

از آنجا که شیعیان مهاجر شبه قاره به خصوص جماعت خوجه‌های اثنی عشری در دنیا پراکنده و به وسیله تشکیلات خاص خود با یکدیگر در ارتباط هستند؛ برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای خاص خود را دارند؛ برخی از فعالیت‌های فرمانطقه‌ای آن‌ها در قالب پویش بین‌المللی *who is hossein* که جمعیتی خیریه است ساماندهی شده است. هدف این حرکت بین‌المللی انجام مساعدت‌های بشردوستانه به نیازمندان است. فعالیت‌های این پویش در کنگو یکی از مهم‌ترین زمینه‌های ارتباطی جماعت با بومیان است که تأثیرات مهم و مورد توجه‌ای داشته است. در کنار همه توانمندی‌های داخلی، و اهتمام جماعت به مسائل درون گروهی جماعت با مشکلات، کاستی‌ها، چالش‌هایی نیز مواجه است. که در بخش تحلیلی به آن پرداخته می‌شود.

۲-۳. شیعیان مهاجر لبنانی

سابقه حضور شیعیان مهاجر لبنانی در کنگو دموکراتیک به اواسط قرن بیستم میلادی بازمی‌گردد. تحولات ناشی از شرارت‌های رژیم صهیونیستی، جنگ و نا امنی، ضعف امکانات شهری و سختی زندگی، مشکلات اقتصادی همچون بیکاری و سطح پایین دست‌مزدها، تشویق و دعوت مهاجران لبنانی مستقر در خارج از کشور از هم و وطنان خود، موفقیت‌های اقتصادی لبنانی‌های مهاجر و احیاناً ماجراجویی از انگیزه‌های مهاجرت بیش از ده میلیون لبنانی به خارج از این کشور و من جمله کنگو است. لبنانی‌ها در شهرهای مختلف کشور پهناور کنگو پراکنده گردیده‌اند و اهتمام آنها به امور اقتصادی برجستگی خاصی دارد. شیعیان مهاجر لبنانی در دو شهر کینشاسا و لومومباشی دو مسجد خاص جالبه‌ی لبنانی دارند که برخی از مناسبت‌های اسلامی به خصوص ایام دهه نخست محرم را در آن برگزار می‌کنند. علاوه بر مساجد خاص جالبه‌ی لبنانی، آن‌ها به ساخت چندین باب مسجد در مناطق مختلف کنگو برای مسلمانان بومی اقدام نموده‌اند که عموماً پایگاهی برای فعالیت‌های تبلیغی شیعیان بومی محسوب می‌شود.

از ویژگی‌های برجسته شیعیان مهاجر لبنانی در کنگو می‌توان به امور ذیل اشاره نمود:

۱. التزام به حفظ فرهنگ و زبان عربی؛
۲. اهتمام به بزرگداشت عزای سیدالشهدا علیه السلام؛
۳. پیگیری مداوم و مستمر تحولات درونی کشور لبنان؛
۴. اهتمام به فعالیت اقتصادی گروهی و حمایت درون گروهی از یکدیگر؛

هرچند اهتمام لبنانی‌ها به شعائر مذهبی به میزان حساسیت و التزام مهاجران هندی نیست. اما در بعد تأثیر گذاری مذهبی در میان بومیان اثرگذار تر بوده‌اند که در بخش تحلیلی به آن پرداخته خواهد شد.

۳-۳. شیعیان بومی کنگوله

براساس شواهد و مستندات قابل اعتماد گرایش به مذهب تشیع اثنی‌عشری در کنگو دموکراتیک و در میان شهروندان کنگوله تابع عواملی از قبیل حضور مهاجران هندی، پاکستانی و لبنانی و از همه مهم‌تر و مؤثرتر پیروزی انقلاب اسلامی ایران است. گرایش به

مذهب تشیع در میان بومیان کنگوله از حدود ۴۰ سال پیش قابل مشاهده است. با حضور مهاجران خصوصاً لبنانی‌ها و در اثر معاشرت آنان با بومیان زمینه‌های گرایش به مذهب تشیع در میان برخی از بومیان ایجاد گردید، اما آنچه توانست عامل اصلی و نیروی محرک برای اقبال به تشیع باشد جریان انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی (ره) بوده است. پیروزی انقلاب اسلامی ایران و برپایی نظام جمهوری اسلامی، تحولات بنیادینی در تمامی سطوح جامعه ایرانی بر جای گذاشت. نگاه آرمان‌گرایانه و سیاست «نه شرقی نه غربی»، راهبرد نویسی براساس آموزه‌های اسلامی و رهنمودهای امام خمینی (ره) تلاش برای صدور انقلاب و اتخاذ خط مشی دیپلماسی فرهنگی تأثیر غیر قابل انکار بر جوامع مسلمان خارج از ایران داشت.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را می‌توان با جوهره فرهنگی و ذیل مفهوم «دیپلماسی فرهنگی» بررسی نمود؛ دیپلماسی فرهنگی، حوزه‌ای از دیپلماسی است که به برقراری، توسعه، و پیگیری روابط بین کشورهای خارجی از طریق فرهنگ، دین، هنر و آموزش مربوط است. دیپلماسی فرهنگی فرایند مؤثری است که در آن فرهنگ [ارزش‌ها، باورها و سنت‌ها] یک ملت به جهان عرضه می‌شود و خصوصیات منحصر به فرد فرهنگی ملت‌ها در سطوح دو جانبه و چند جانبه ترویج می‌یابند. جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان مهم‌ترین و قدرتمندترین پایگاه تشیع در دنیا، پراکندگی شیعیان در عرصه بین‌الملل را یکی از فرصت‌های فرهنگی برجسته در راستای دیپلماسی فرهنگی خود می‌داند و از همان سال‌های نخستین پیروزی برای حفظ و ارتقای سطح شیعیان با رویکرد تقریبی و وحدوی کوشش کرده است.

در این مسیر یکی از مهم‌ترین مناطق هدف ترویج و تقویت جایگاه شیعیان قاره آفریقا بوده و هست. در طول سال‌های پس از انقلاب در قاره آفریقا در قالب‌های گوناگون فعالیت‌های ترویجی بسیاری به ویژه به شکل برنامه‌های آموزشی صورت گرفته است؛ تا بدان جا که امروزه در بسیاری از نقاط این قاره مانند کنگو دموکراتیک جمعیت‌هایی از شیعیان اثنی عشری حضور دارند که قبل از انقلاب نشانی از آن‌ها نبوده است.

نهادهای سازمان‌ها و موسساتی همچون، جامعه المصطفی العالمیه، مجمع جهانی

اهل‌البیت علیهم‌السلام، سازمان فرهنگ و ارتباطات، برخی موسسات خیریه و... در این مهم سهم ویژه‌ای دارند، و در میان همه این موسسات جامعه‌المصطفی با تأسیس نمایندگی رسمی و معتبر در کنگو سهم عمده‌ای از ترویج مذهب را در این کشور به خود اختصاص داده است. تربیت نیروی انسانی و مبلغینی در طراز انقلاب اسلامی با نگاه بین‌المللی با ویژگی‌های تدین، انگیزه و هوشیار از مهم‌ترین خدمات این نهاد در کنگو بوده است.

شیعیان کنگوله با پراکندگی گسترده ولو در جمعیت‌های محدود در همه جای کشور پهناور کنگو حضور دارند. بیشترین تراکم شیعیان بومی در کینشاسا پایتخت این کشور است. شیعیان بومی در مساجد و مراکز خاص به صورت آزادانه و بدون محدودیتی به انجام عبادات و تبلیغ مذهب اقدام می‌کنند. اگر شاخصه اصلی هر جریانی را اجتماعی بودن و برخورداری از نوعی رفتار ویژه اجتماعی، دارا بودن شکل و جمعیت، برخورداری از اندیشه مشخص و رفتار معین مرتبط با آن بدانیم؛ این شاخصه‌ها را می‌توانیم در جریان رو به رشد تشیع در کنگو و جذابیت مکتب اهل بیت برای عموم مردم اعم از مسلمان و مسیحی که منجر به شکل‌گیری حرکتی اجتماعی و دارای خصیصه‌های مختص به خود که آن را از غیر متمایز می‌کند مشاهده کنیم. شیعیان بومی با توجه به بستر فرهنگی جامعه‌ی خود کاملاً از مسلمانان اهل سنت و از شیعیان مهاجر به لحاظ رفتار ویژه اجتماعی متمایز هستند و این امر را می‌توان در نوع پوشش، سبک تعظیم شعائر و عزاداری، شیوه برگزاری مراسم‌های مختلف مشاهده نمود.

روند فعالیت‌های شیعیان کنگوله در فراز و نشیب بسترهای سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی دارای فرصت‌ها و چالش‌هایی است که در بخش تحلیل به آن می‌پردازیم.

۴. تحلیلی بر وضعیت شیعیان کنگو دموکراتیک

در بخش تحلیلی براساس آنچه در بخش گونه‌شناسی و وضعیت‌شناسی بیان شد، ابتدا باید یک محیط شناسی در قالب قوت‌ها و آسیب‌ها (هر چند اجمالی) از وضعیت کنونی ارائه گردد. قوت‌ها و آسیب‌های موجود و محتمل را به صورت اجمالی می‌توان به صورت ذیل بیان کرد:

۱. توان اقتصادی خوب شیعیان مهاجر یکی از نقاط قوت بسیار مغتنم است که می‌تواند

در خدمت امور تبلیغی باشد. سخاوت، تدین و علاقه شیعیان متمکن و متمول همواره یکی از استوانه‌های بحث تبلیغ در این کشور و دیگر نقاط بوده است. ولی آنچه مانع بهرمندی تمام عیار از این فرصت است این نکته است که سازوکاری برای هماهنگ سازی و استمرار مساعدات وجود ندارد. مبلغان و احیانا مدیران وابسته به نهادهای تبلیغی و آموزشی براساس توانمندی و ارتباطات خود از این نقطه قوت بهره می‌برند و با تغییر مدیران و انقطاع روابط، انباشت تجربه در این خصوص حاصل نمی‌شود.

۲. اهتمام شیعیان مهاجر به خصوص هندی‌ها و پاکستانی‌ها به تعظیم شعائر و برگزاری مراسم برای تمامی مناسبت‌های اسلامی یکی از مهم‌ترین نقاط قوت جامعه شیعی در کنگو است، که تأثیر مستقیمی بر نوع و سبک برگزاری مراسم‌های بومیان خصوصا در عزاداری‌ها داشته است. این تأثیر را به وضوح می‌توان در آداب عزاداری شیعیان در جای‌جای کنگو مشاهده کرد.

۳. حضور مستمر روحانیون و مبلغانی از شبه‌قاره و لبنان که به‌صورت مستمر برای انجام وظیفه دینی خود در قبال جالیات اردو و عرب زبان در کنگو حضور دارند یکی از نقاط قوت برجسته محسوب می‌گردد. تلاش‌ها، ابتکارات، جذابیت‌ها و مجاهدات این روحانیون سهم بزرگی در حفظ روحیات معنوی در میان مهاجران دارد.

۴. شیعیان مهاجر هندی، پاکستانی و لبنانی از آن رو که دارای زبان، فرهنگ و سابقه تاریخی و اجتماعی خود هستند؛ و حیات و تداوم حضور خود در کنگو را در لزوم ایجاد و حفظ ارتباط میان خود نمی‌بینند و تقریبا هیچ ارتباطی با یکدیگر ندارند. تفاوت زبانی، فرهنگی و تاریخی در میان این دو گروه از مهاجران شیعه یک دیوار نامحسوس بنا کرده است که در مجالس یکدیگر شرکت نمی‌کنند، در برگزاری مناسبت‌های اسلامی با یکدیگر هماهنگی نمی‌کنند و تمایلی برای ارتباط با یکدیگر ندارند.

۵. نگاه‌های قومی، نژادی، ملیتی و اهتمام به مسائل داخلی باعث شده، مهاجران استقبال یا تمایلی برای شرکت بومیان در مساجد و مجالس خود نداشته باشند. این امر که گاهی از سوی بومیان با سوء ظن‌هایی از نوع نگاه-های نژاد پرستانه تعبیر می‌شود یکی از موانع جدی در عدم ارتباط این دو گروه است.

۶. اندک ارتباطات میان مهاجران با یکدیگر حول مسائل اقتصادی و تجارت است که می‌تواند زمینه‌ای برای ارتباطات فرهنگی هم باشد.

۷. تمامی مراسم‌ها و مجالسی که در مساجد مهاجران شیعه در کنگو برگزار می‌شود به صورت طبیعی به زبان مادری خودشان برگزار می‌گردد. این امر موجب شده است که شیعیان بومی از این مجالس بهره‌چندانی نداشته باشند.

۸. انگیزه حضور اولیه و اصلی حضور شیعیان مهاجر در کنگو مسائل اقتصادی بوده است؛ این امر بر سایر حوزه‌های زندگی اجتماعی آنها سایه افکنده و غالب است. اولویت‌های اقتصادی تقریباً جایی برای فعالیت‌های تبلیغی و ترویجی قرار نداده است. اندک فعالیت‌های فرهنگی هم که گاهی صورت می‌گیرد در نهایت برای توجیه یا تأمین اهداف اقتصادی است که همین امر مانع نتیجه‌بخشی مؤثر می‌شود.

۹. با وجود حضور میدانی شیعیان مهاجر در کنگو بیشترین سهم تبلیغی تشیع در میان بومیان از آن فعالیت‌های جمهوری اسلامی بوده و هست.

۱۰. انقلاب اسلامی مردم ایران، زمینه و تقاضای گسترده‌ای را در دنیا و به خصوص در آفریقا برای شناخت مکتب تشیع ایجاد نمود. در ابتدای انقلاب اسلامی برخی از علاقه‌مندان به انقلاب و شخصیت امام راحل از کنگو خود را به ایران اسلامی رساندند تا با حقیقت مکتب اهل‌البيت عليهم‌السلام آشنا شوند. این فرصت بی‌نظیر و تقاضای گسترده، ایران اسلامی و حوزه علمیه و تشکیلات تبلیغی تشیع خود را در مقابل موجی از تقاضا دید که از قبل برای آن آماده نشده بود. تقاضای گسترده از سویی و وجوب پاسخگویی فوری به نیازهایی که روز به روز در حال رشد بودند از سوی دیگر، موجب شد که ورود به این عرصه، برنامه و چشم‌اندازی از پیش طراحی شده نداشته باشد. بر این اساس، روشن است که مسائل تبلیغی و آموزش‌های شیعی در بسیاری از مناطق جهان و از جمله کنگو از ابتدا فاقد یک نقشه راه و چشم‌انداز مدون بوده است. به همین دلیل پیش از ورود به حوزه تبلیغ و آموزش، پیش‌نیازهای لازم برای اجرای سطوح تبلیغی و آموزشی مختلف رعایت نشده است.

توضیح اینکه برای مثال، در برهه‌ای از زمان به دلیل کثرت تقاضا، در برخی مناطق مانند کنگو دموکراتیک، برای تبلیغ و ترویج مذهب، اقدام به تأسیس دانشگاه شده است؛ در حالی

که آموزش‌های قبل از آموزش عالی که نقش اساسی در تربیت مذهبی ایفا می‌کند وجود نداشته و بعضاً در حال حاضر نیز وجود ندارد. برای مثال از آسیب‌های عینی این مراکز این است که، دانشجوی اهل سنت یا غالباً مسیحی وارد نظام آموزشی می‌شود و انتظار می‌رود در نهایت عالمی شیعی فارغ‌التحصیل شود. این هدف‌گذاری و انتظار نابجا عواقب ناخوشایند دینی، فرهنگی، اجتماعی و حتی سیاسی خاص خود را دارد. گذشته از برخی استثناها، دانش‌آموخته این نظام، نه یک عالم و نه حتی یک مسلمان معتقد و ملتزم است. او با وضعیتی که داشته و آموزشی که دیده نقش اجتماعی قابل‌قبولی برای خود متصور نیست. در اثر سرخوردگی و احساس تباہی می‌تواند با کمک عوامل زمینه‌ای و هم‌داستانی با دیگر افراد شبیه خود مسبب بروز مشکلات سیاسی نیز بشود.

۱۱. یکی از چالش‌ها و آسیب‌های مهم این است، که در و استانداردهای آموزشی در معدود مراکز رسمی کمبود جدی منابع وجود دارد. قاعده این است که، آموزش رسمی مانند فعالیت‌های جامعه المصطفی، باید مبتنی بر متون از پیش تدوین یافته باشد، اما این شاخصه رعایت نشده و در رسمی‌ترین مرکز آموزشی تشیع در این کشور، حداقل متون درسی استاندارد نیز وجود ندارد و عموماً دانشجویان به جزوه خوانی ارجاع داده می‌شوند. متون آموزشی اولین و اساسی‌ترین نیاز یک مرکز آموزشی محسوب می‌شود. کیفیت، کمیت و اتقان متون درسی بارزترین شاخص ارزیابی یک نظام آموزشی است.

یکی از آسیب‌های جدی آموزش شیعیان در آفریقا و کنگو، اولاً عدم تألیف متون آموزشی مناسب منطقه است؛ و ثانیاً در صورت تألیف، به دلیل عدم ارسال کتاب یا عدم تأمین هزینه چاپ در منطقه، عدم دسترسی به متون است. برخی مراکز مانند مؤسسه فرهنگی نور مبین که رسالت خود را تدوین و آماده‌سازی متون و نرم‌افزارهای آموزشی در سطح بین‌الملل و مدارس عصری اعلام کرده است، در این مسیر تلاش‌های خوبی انجام داده است، اما تا نقطه مطلوب فاصله بسیاری است، مثلاً در بخش فرانکوفونی تاکنون هیچ کتاب آموزشی برای مدارس عصری تدوین یا ترجمه نشده است. برخی از مدارس در بخش فرانکوفونی هم که کتاب‌هایی برای خود تدوین نموده‌اند کتاب‌هایشان بسیار ضعیف و فاقد استانداردهای لازم است.

۱۲. نزدیک به دو دهه است که فعالیت‌های آموزشی شیعیان در کنگو در اشکال رسمی و غیررسمی در جریان است. این حرکت بین‌المللی نیازمند سرمایه‌های مادی و از آن مهم‌تر نیازمند سرمایه‌های غیرمادی اعم از پیشنهادی آموزشی و نیروی انسانی است. نیروی انسانی متخصص، توانمند، دغدغه‌مند و مسلط بر روندهای بین‌المللی، دارای قدرت تحلیل واقعی و تصمیم‌گیری در فضای بین‌الملل از مهم‌ترین شاخص‌ها و عوامل پیش‌برنده سیاست‌های آموزشی شیعی در فضای بین‌الملل است. با وجود مبلغان، مدیران، اساتید و صاحب‌نظران حوزوی و دانشگاهی فعال در این عرصه، نیاز جدی به کادرسازی و تربیت نیروهای جوان، باانگیزه، متخصص و دغدغه‌مند در این عرصه به‌صورت جدی احساس می‌شود. بدین منظور اکتفا به آموزش‌های جاری در حوزه و دانشگاه کفایت نمی‌کند و نیازمند تعریف دوره‌هایی خاص بدین منظور هستیم.

۱۳. این یک واقعیت است که اکثریت قریب به اتفاق مستبصرین نسل اول در آفریقا، افراد باسواد، تحصیل‌کرده و برخوردار از سطحی از آموزش‌های عمومی و غالباً سطح عالی هستند، که در سایه روحیه حقیقت‌طلب و جستجوگر با مکتب اهل‌البیت علیهم‌السلام آشنا و پیوند یافته‌اند. پس از گذشت سال‌ها و تولد فرزندان نسل اول نو شیعیان، اکنون شاهد نسلی از شیعیان هستیم که خطر ضعف در تحصیلات و آموزش ابتدایی در مورد آنها جدی است. این امر آن زمان اهمیت بیشتری می‌یابد که تلاشی برای سامان‌دهی، تقویت و توسعه مدارس ابتدایی با تمرکز بر آموزش‌های اهل‌بیتی چندان جدی انگاشته نشود. عدم توجه به آموزش ابتدایی کودکان شیعه در آفریقا می‌تواند تمامی مجاهدت‌ها و هزینه‌های مادی و معنوی در این مسیر را بی‌ثمر سازد.

۱۴. به همان مقدار که تأکید بر زبان رسمی کشور برای توفیق در آموزش رسمی اهمیت دارد. توجه به زبان‌های بومی در تبلیغ و آموزش غیررسمی مؤثر و کارگشا است. خطیبی که در مسجد با زبان لینگالا یا چیلوبا سخنرانی می‌کند بسیار مفیدتر و مؤثرتر از کسی است که همان مطالب را در مسجد با زبان رسمی کشور ارائه می‌دهد. دلیل این ادعا آن است که زبان رسمی تنها در میان کسانی که تحصیل کرده‌اند کاربرد دارد و زبان بومی در میان تحصیل‌کردگان و غیر تحصیل‌کردگان کاربرد دارد. زبان بومی با احساسات و عواطف

عمومی قرابت و هم‌خوانی بیشتری دارد. به همین دلیل مخاطبان مبلغانی که با زبان بومی سخنرانی می‌کنند همیشه بیشتر و چشم‌گیرتر است. زبان بومی با فطرت مردم نیز سازگارتر و نزدیک‌تر است لذا آنچه با زبان بومی القا می‌شود زمینه‌پذیرشی بیشتری دارد.

۱۵. عدم تناسب آموزش‌های مراکز آموزش رسمی اسلامی و شیعی در کل آفریقا و به خصوص در کنگو با نیازهای منطقه-ای یکی از جدی‌ترین آسیب‌های شیعیان در این قاره و کشور است. توضیح اینکه برخی از رشته‌ها و آموزش‌هایی که در مراکز آموزشی دینی و به خصوص شیعی عرضه می‌شود به دلایل مختلف که مهم‌ترین آن عدم محیط‌شناسی راهبردی است، قابلیت ایجاد زمینه شغلی و فعالیت اقتصادی را ندارد. لذا فارغ‌التحصیلان پس از فراغت از تحصیل با بحران معیشت و از آن مهم‌تر با بحران هویت روبرو می‌شوند. در مصاحبه‌های صورت گرفته مهم‌ترین دغدغه فراگیران در شرف فراغت از تحصیل و فارغ‌التحصیلان مراکز آموزشی شیعه مسئله معیشت بیان شده است.

۱۶. آموزش قرآنی در آفریقا اهمیت بسیاری دارد؛ تا بدانجا که بخشی از مسلمانان و شیعیان کنگوله معتقدند که تحصیل فرزندانشان در مدارس عصری مسیحی آنها را به ارتداد سوق می‌دهد. بنابراین اساساً فرزندان خود را به مدارس عصری نمی‌فرستند و آموزش آنها را از طریق مدارس قرآنی پیگیری می‌کنند. با این وجود متأسفانه یکی از آسیب‌های جدی آموزش شیعیان در کنگو ضعف در زمینه قرآن است. قرآن کریم نقطه مشترک تمامی مذاهب اسلامی است. تقویت شیعیان در مباحث قرآنی به‌طور عام و به خصوص در آفریقا می‌تواند بسیاری از تهمت‌های ناروا به شیعیان را رفع کرده و توطئه‌های دشمن را نقش بر آب نماید.

۱۷. انتقال مشکلات و مباحث خاص داخلی (ایرانی، لبنانی و ....) به مناطق به وسیله مبلغان، مدیران و اساتید یکی دیگر از آسیب‌های جوامع شیعی در آفریقا و کنگو است. برخی از افراد و گروه‌هایی که به آن اشاره شد علاقه-مندی‌های شخصی خود را با عدم تفکیک فضای داخلی و بین‌الملل که ناشی از عدم شناخت دقیق فضای بین‌الملل است به محیط خارج از کشور منتقل می‌کنند که ضمن ایجاد تنش، فرصت‌سوزی و تهدید آفرینی می‌کند.

۱۸. یکی از بهترین تجربیات ترویجی و تبلیغی در کنگو آموزش‌های کوتاه مدت معارفی است. این روش آموزشی به دلایلی همچون کم‌هزینه و زودبازده بودن، عدم ایجاد

توقع، تمرکز بر افراد علاقه‌مند بسیار تجربه خوب و مفیدی بوده است. به خصوص اینکه تبعاتی همچون بیکاری و بحران‌های بعد از فراغت از تحصیل را نیز ندارد.

۱۹. جنس مشکلات و چالش‌های موجود جوامع شیعی در کشورهای آفریقایی بسیار به هم نزدیک و مشترک است. هریک از مسئولان و دست‌اندرکاران امر تبلیغ برای عبور از این بحران‌ها راهکارها و تجربیات ارزشمندی دارند که ثبت و ساماندهی آنها گام مؤثری در مدیریت تجربه و دانش عملی در این حوزه است. بر این اساس و با فهم این نکته می‌توان گفت یکی از ضروری‌ترین پروژهای تحقیقی باید ثبت تجربیات و دانش تجربی مدیران و فعالان این عرصه باشد تا از آزمودن آزموده‌ها و اتلاف سرمایه‌ها جلوگیری شود.

نتیجه‌گیری

«جریان» دارای سه ویژگی و شاخصه اساسی است که عبارتند از: اجتماعی بودن و برخورداری از نوعی رفتار ویژه اجتماعی، دارا بودن تشکل و جمعیت، برخورداری از اندیشه مشخص و رفتار معین مرتبط با آن؛ که این سه ویژگی کم و بیش در جریان‌های سه‌گانه تشیع در جمهوری دموکراتیک کنگو یعنی شیعیان بومی، شیعیان مهاجر شبه‌قاره و شیعیان مهاجر لبنانی، مشاهده می‌شود.

منابع

۱. خسرو پناه، عبدالحسین، (۱۳۸۸). جریان شناسی فکری ایران معاصر، قم: مؤسسه فرهنگی حکمت نوین اسلامی.
۲. السلطان: قابوس، البوسعيد، (۱۹۹۸ میلادی) موسوعة دليل الأعلام: مسقط، چاپ اول.
۳. صالحی امیری، سید رضا، محمدی، سعید، (۱۳۸۹). دیپلماسی فرهنگی، تهران، ققنوس.
۴. القاسمی، سلطان، بن محمد، (۱۹۸۹ میلادی). قسیم الإمبراطورية العُمانية،. چاپ دوم، دبی، مطابع البیان التجارية.

مصاحبه ها:

۱. مصاحبه با حجت الاسلام محمد رضوان، امام جماعت شیعیان هندی و پاکستانی.
۲. مصاحبه با حجت الاسلام منیر فاضل، امام جماعت جالیه لبنانی.
۳. مصاحبه با سعید وزیر رئیس جماعت خوجه کینشاسا.
۴. مصاحبه با سید عمران نقوی، امام جماعت شیعیان هندی در کیسانگانی.
۵. مصاحبه با سید محمد هاشم، از اعضای هیئت مدیره جمعیت هدایت جالیه لبنانی در کینشاسا.
۶. مصاحبه با شیخ عبدالله مانگالا - مفتی کنگو.
۷. مصاحبه با شیخ سلیم کاپالوتا، امام جماعت مسجد جامع اهل سنت کینشاسا.
۸. مصاحبه با مظاهر رمزی مدیر اجرایی جمعیت حسین کیست؟

منابع لاتین:

۱. Huart alain- Chantal tombu- congo pays magnifique- AGB- Kinshasa- RDC – ۲۰۰۹ .
۲. le formation des cadres religieux musulmans en RDC, idris bouto, unico, Kinshasa, ۲۰۱۲ .
۳. Ngongo lutete, said, le Maniema le premier etat islamique au Coeur de l afrique, Kinshasa, ۲۰۰۸.
۴. Republiuqe democratique du congo, ministere du plan, Kinshasa, ۲۰۰۸.